

Андрій ІЛІЄНКО

ПИТАННЯ ЕЛІТИ В ІДЕОЛОГІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

У статті здійснено стислий огляд основних ідей провідних ідеологів українського націоналізму ХХ століття, які стосуються характеру, ролі та місця еліти в житті суспільства та політичній боротьбі. Через аналіз ставлення ідеологів українського націоналізму до питання еліти можна дослідити соціальний та політичний зміст самої ідеології українського націоналізму.

Ключові слова: націоналізм, політична еліта, М. Міхновський, Д.Донцов.

Український націоналізм ще з моменту свого зародження постав перед необхідністю відповісти на основні соціальні та політичні питання, одним із яких є особливості характеру, ролі та принципів формування еліти. Це питання відразу розбивалося на два додаткових – якою саме має бути роль еліти в період національно-визвольної боротьби та якою ця роль повинна бути вже під час існування сталої державності. Тому основною метою даної статті є виявлення головних ідей ідеологів українського націоналізму щодо проблематики діяльності еліти.

Ідея провідної верстви на етапі зародження ідеології українського націоналізму. Микола Міхновський.

Ідеологія українського націоналізму бере свій початок з кінця ХІХ – початку ХХ ст. У той час найпомітнішою постаттю цього щойно зародженого руху та його першим ідеологом виступив Микола Міхновський. Першою організацією, що взяла за основу ідеї українського націоналізму, було “Братство тарасівців”, яке діяло у 1890-х роках на українських землях, що входили до складу Російської імперії. Пізніше активісти Братства тарасівців на чолі з М. Міхновським створили Українську народну партію, яку можна вважати першою українською націоналістичною партією.

Окрім інших важливих питань, М. Міхновський у своїх ідеологічних напрацюваннях також торкнувся проблематики еліти. Перш за все треба зазначити, що М. Міхновський та організації, на які він мав можливість впливу (Братство Тарасівців, РУП (Революційна Українська Партія), УНП), стояли на соціально-революційних позиціях і вимагали максимальної рівності для членів національної спільноти. Найповніше суспільно-політичний ідеал М. Міхновського розкриває його програмна вимога – “Одна, єдина, неподільна від Карпатів аж до Кавказу самостійна, вільна, демократична Україна – республіка робочих людей”.

М. Міхновський виходить з того, що український народ, внаслідок багатолітньої окупації та послідовної антиукраїнської політики, в своїй переважній

більшості не є готовим до національного визволення. Тому для ідеолога постає завдання – окреслити ту соціальну верству, яка повинна взяти на себе місію національного і соціального визволення нації. Він чітко вказує на той прошарок суспільства, який має взяти на себе функцію мобілізації нації – нею має стати “національна інтелігенція”: “Цю останню задачу мусить узяти на себе національна інтелігенція. Це її право і її обов’язок”. Очевидно, що під цим поняттям мається на увазі національна еліта.

Але при цьому М. Міхновський застерігає – в історії України провідна верства часто відіграла вкрай негативну роль: “В історії української нації інтелігенція її раз-у-раз грала ганебну й сороміцьку роль. Зраджувала, ворохобила, інтригувала, але ніколи не служила своєму народові, ніколи не уважала своїх інтересів в інтересах цілої нації, ніколи не хотіла добачати спільности тих інтересів. На очах історії сильна, освічена і культурна інтелігенція України прийняла в XVI і XVII віках польську національність. Тоді сильним і могутнім замахом український народ породив нову інтелігенцію. Ця друга прийняла російську національність протягом XVIII і XIX в.”¹.

Як бачимо, М. Міхновський сформулював тезу, яка пізніше стала центральною у творах наступних ідеологів українського націоналізму – причина історичних поразок української нації у неякісній політичній еліті та її зраді інтересам нації.

Отже, необхідно, щоб інтереси провідної верстви збігалися з інтересами нації, бо їх розходження призводить до національних трагедій. З цього випливає, що М. Міхновський закликав до побудови суспільства, позбавленого класового чи кастового поділу та заснованого на національному братерстві, відсутності експлуатації, рівності прав і можливостей для громадян. Національна еліта має бути не замкненою кастою з власними соціальними інтересами, а невід’ємною частиною всієї нації.

М. Міхновський стверджував, що українська нація, незважаючи на її важке політичне становище, готова до створення нової еліти, здатної до якісного керування суспільством: “Але український народ здобув у собі досить сили, здобув навіть посеред найгірших обставин політичних, економічних та національних витворити собі нову третю інтелігенцію. Еволюція українського інтелігента третьої формації ще не починалася, але характеристична його прикмета служення своєму власному народові відбилася в ньому з повною силою”².

Дослідник відкидав спадковий принцип формування еліти і виступав за максимально рівні права на доступ до політичного керівництва держави. Як націоналіст і революціонер, М. Міхновський твердо стояв на засадах повного перетворення суспільного життя на засадах соціальної та національної справедливості та прагнув описати українську еліту як невід’ємну складову всієї нації, а не відірвану “паразитарну” групу.

Роль еліти у творчості Дмитра Донцова

Д. Донцов найбільше з усіх теоретиків радикально-націоналістичного напрямку розробляв питання політичної еліти.

Концепція Д. Донцова ґрунтується на переконанні, що належність до еліти визначається специфічними якостями, які призводять до панування їх носіїв над

всіма іншими індивідами. Більше того, це панування є не тільки закономірним, але й необхідним – в разі приходу до влади людей без відповідних ознак елітарності на суспільство чекатиме катастрофа.

Д. Донцов визначає класичний набір необхідних якостей еліти, а саме поєднання благородства (шляхетності), мужності й мудрості³. Благородство виявляється у зневажливому ставленні до матеріальних благ, міщанської моралі та мінливої соціальної престижності, натомість на перше місце висувається життєвий ідеалізм, честь і обов'язок. Мудрість визначається як здатність представників досягнути закономірності суспільного розвитку та обрати правильну політичну мету, вміння підпорядкувати тактику стратегії. Під мужністю Д. Донцов розуміє необхідну ознаку провідної верстви, адже для ефективного управління необхідно мати не тільки благородний порив до мети і чітке бачення бажаного стану суспільства, але й “тверді руки”, здатність доводити розпочате до кінця. Одні лише благородні наміри та теоретичні схеми не можуть забезпечити повноцінної політичної влади, адже вона виявляється нездатною опанувати реальне життя. Тому цю ознаку еліти можна розуміти як здатність реалізовувати свої задуми на практиці, забезпечувати матеріалізацію власних ідей.

Д. Донцов розглядає також причини занепаду політичних еліт. Занепад політичної еліти починається тоді, коли вона перестає ставити на перше місце інтереси нації і замикається лише на власних групових або особистих інтересах. Політична еліта занепадає, коли альтруїзм еліти замінює вузько-становий егоїзм.

Щодо процесу формування політичної еліти, то на думку Д. Донцова, елітою може бути лише та соціальна група, яка ставить інтереси всього народу вище за власні. Процес такої зміни пріоритетів по суті можна вважати процесом формування еліти.

Особливо важливо зазначити, що Д. Донцов виступає проти спадкового принципу формування політичної еліти, лишаючи за усіма право (за умови наявності відповідних якостей, про які йшлося вище) належати до еліти, незалежно від їх соціального походження та майнового стану.

Також важливо знати, що під такими виразами, як “каста”, “луччі люди”, “провідна верства” Д. Донцов розуміє саме суспільну еліту, яка має бути відкритою для всіх здібних людей і в жодному разі не замкненою від решти народу. Як тільки еліта відривається від решти нації – занепадає еліта, а з нею – і вся державна та суспільна організація.

Д. Донцов серед усіх ідеологів українського націоналізму приділяв найбільше уваги питанню еліти. Часто в його творах дана тематика була провідною. З огляду на специфічний, швидше літературно-публіцистичний, аніж науковий стиль Д. Донцова, в його творах питання еліти знаходило зазвичай своє трактування в доволі вільному, художньому руслі. Але не дивлячись на це, саме ідеї Д. Доноцова про “провідну верству” стали основою уявлень про еліту в українському націоналізмі, а його загальні висновки не виходять за рамки ідеології націоналізму, хоча він і доволі часто еліті відводить не просто провідну, а абсолютну роль у суспільному житті. Але той факт, що Д. Доноцов стояв на позиціях відкритості еліти як такої, заперечення принципу спадковості та майнового цензу при формуванні еліти, а також його глибоке переконання, що вона насамперед служить нації

і є її невід'ємною частиною, дає нам підстави вважати теорію еліти Д. Донцова невід'ємною частиною українського націоналізму.

Проблематика еліти в творах ідеологів ОУН

У програмі ОУН і роботах ідеологів ОУН еліті відведено досить багато уваги. По-перше, стояло питання про розбудову елітарної за своєю суттю націоналістичної організації (якою й була ОУН), яка б взяла на себе роль провідної сили національної революції. Тому треба було визначити, як саме та яким чином добирати й вишколювати націоналістичні кадри, якими методами піднімати широкі народні маси на визвольну боротьбу. По-друге, необхідно було визначити, яким має бути майбутній державний та суспільний лад української держави, окресливши роль і місце еліти в ньому, а також принципи її формування. Саме навколо цих двох аспектів найбільше концентрувалася теоретична думка ОУН.

Ідеолог ОУН Микола Сціборський став автором цілісної концепції націократії – державного та суспільного ладу майбутньої української держави, визначаючи його як “режим панування нації у власній державі, що здійснюється владою всіх соціально-корисних верств, об'єднаних – відповідно до їх суспільно-продукційної функції – в представницьких органах державного управління”⁴. У розробленому проекті еліта суспільства мала насамперед бути функціональною, тобто відповідати тим вимогам, які перед нею стоятимуть. Як і решта націоналістів, М. Сціборський не бачить еліти замкненою групою, або ж окремим суспільним класом, натомість він описує її як провід нації, сформований із найкращих представників цього класу який має постійно оновлюватися, в жодному разі не замикається і не перетворюється на відірвану від народу паразитарну групу.

На етапі національної революції та одразу після неї повинна існувати національна диктатура, яка зможе змобілізувати націю на боротьбу, знищити внутрішніх і зовнішніх ворогів, провести необхідні соціально-політичні та економічні зміни, підготувати ґрунт для постійного державного і суспільного ладу. Національну диктатуру, на думку М. Сціборського, очолять самі революціонери – ті, хто стояв на чолі революційного зриву. Вони будуть якісною елітою, бо є ідеалістами, готовими до випробувань і підуть на все заради перемоги національної революції та відповідної перебудови суспільного і державного ладу.

Але М. Сціборський наголошує на тому, що диктатура є лише тимчасовою і в жодному разі не зможе перетворитися на постійний державний лад, бо навіть найкраща еліта з часом почне деградувати від тотального повновладдя, через відсутність реальних механізмів оновлення еліти до неї перестануть надходити нові, якісні елементи, а сама еліта почне старіти і вироджуватись. М. Сціборський як приклад наводить італійський фашизм, де еліта з часом перетворилася на відірвану від народу касту саме через те, що диктатура у фашистській Італії була постійною. Більше того, для дослідника є очевидним той факт, що навіть політична еліта, яка має усі необхідні для ефективного управління суспільством якості, діяти не може в умовах політичної системи, побудованої на хибних засадах, без сумнівів прийде до занепаду.

Отже, диктатура має підготувати ґрунт для постійного державного і суспільного ладу – націократії. Націократія відкидає як ліберальну демократію з її пар-

ламентаризмом і буржуазною елітою, так і комуністичну систему з її тотальною владою партійної номенклатури. Натомість передбачає безпосередню владу нації через систему професійно-станового представництва, через виробничі синдикати, розвинуте місцеве самоврядування. Верховне політичне керівництво нації має постійно оновлюватись, доповнюватись новими, молодими елементами, які потраплятимуть “нагору” через всеохоплюючу систему професійного представництва та через місцеве самоврядування. Формування політичної еліти є не одноразовим, а безперервним процесом, припинення якого одразу веде за собою занепад політичної системи і всього суспільства. М. Сціборський стоїть на позиціях добору еліти з усіх соціальних верств нації, запереченні спадкового підходу, на принципі надкласовості при побудові суспільного життя. На відміну від Д. Донцова, який дає загальне осмислення процесу формування політичної еліти і розглядає його з точки зору історичного розвитку, М. Сціборський розкриває практичні механізми формування політичної еліти. “Націократія” є описом української держави, яку планували будувати українські націоналісти, тому питання формування політичної еліти в цій роботі є одним із основних.

Визначний ідеолог ОУН – Дмитро Мирон “Орлик” також приділяє значну увагу питанню еліти в своїй центральній праці “Ідея і Чин України”. Для Д. Мирона еліта є основою політичної системи суспільства. Політична еліта, згідно з ідеями Д. Мирона, повинна мислити стратегічно, не зводити управління суспільством лише до проблем сьогодення, проводити політику, розраховану на благо майбутніх поколінь. Представник провідної верстви має постійно бути готовим до пожертви наступних поколінь і блага нації в майбутньому.

Головні якості представників справжньої політичної еліти Д. Мирон окреслює так: “Правдивим проводом нації, правдивою національною елітою є всі найкращі, найактивніші й найбільш продуктивні елементи з усіх верств, що представляють потреби суспільності, нації й держави”⁵. Еліта повинна виступати тим соціальним середовищем, у якому відбувається творча обробка усього потенціалу спільноти, вона “має дати синтез всіх вартостей і зусиль і має бути виявом всіх творчих сил і здібностей нації”⁶. Крім того, еліта має бути етичним взірцем для всього народу, має відповідати найвищим моральним нормам. Д. Мирон засуджує будь-які спроби відірвати еліту від нації, перетворити її на пануючий клас, який визискуватиме інші верстви. Натомість він виступає за якнайширший доступ до політичного керівництва людей з усіх соціальних верств.

Серед провідних ідеологів ОУН найбільшу увагу соціальній проблематиці приділяв Ярослав Стецько. Він стверджував: “Українська Національна Революція є одночасно соціальною”, тобто повинна торкнутися і соціальної сфери суспільного життя, що безумовно стосується питання еліти.

Досліджуючи перспективи української національної-визвольної революції в контексті соціального питання, а особливо в частині необхідності політичної активізації народних мас, Я. Стецько у своїй роботі “Дві революції” зазначав: “Ідея української соціальної революції не включена в українську революцію, себто у визвольну війну, означає її поразку. Немає сумніву: вирішальним є чинник національний, але він мусить бути вповнений українським змістом у кожному відношенні, також у соціальному”⁷.

Водночас Я. Стецько визначав українські народні маси як стихійне середовище, яке потребує сильного національного керівництва. Саме його відсутність стала причиною поразок української нації в минулому: “Українська народна стихія довго була без голови”⁸. Досягти ж протилежного можна лише в тому випадку, якщо ця провідна верства не применшує значення соціального чинника, приділяючи йому вагу не меншу, аніж національному, хоча основоположність національного – поза сумнівом.

Я. Стецько наголошує на тому, що основний критерій добору політичної еліти – націоналістів-революціонерів, – це їх відданість ідеології українського націоналізму. Без ідейної основи, лише з оперттям на “професійних політиків”, ефективну кадрову роботу налагодити неможливо.

Аналізуючи різні типи суспільних еліт, Я. Стецько проблему влади співвідносить із проблемою власності. Таким чином, він визначив ті правлячі верстви, які концентрують усю власність у своїх руках як паразитарні. Справжня національна еліта має бути позбавлена будь-яких можливостей накопичення матеріальних цінностей за рахунок експлуатації інших. У позиціях Я. Стецька проявляється бажання створити безкласове суспільство, позбавлене будь-яких верств. Шлях, який має змінити стан речей, за якого вся власність і влада належить паразитарному класу, на думку Я. Стецька, полягає у слідуванні заклику: “суверенні народовладні держави наших народів на руїнах російської імперії, держави без холопа й пана, без монопартії, її насильства, без диктатури й обману народу, отже держави, що в ній правитиме сам народ, що здобув владу”⁹. Механізми реалізації такого народовладдя Я. Стецько вбачає у професійно-становому представництві та широких повноваженнях місцевого самоврядування.

Створення політичної еліти, яка має здійснити національну революцію й очолити українську державу, на переконання Я. Стецька, – це найголовніше завдання ОУН. Чимало уваги питанню еліти в своїх роботах приділив Степан Бандера, який розглядає еліти в контексті боротьби за визволення української нації. В статті С. Бандери “Українська національна революція, а не тільки протирежимний резистанс” проходить думка про першочергову важливість ролі політичного керівництва руху, яке має вирости з “мас”: “В осередку організування визвольної революції треба ставити кристалізацію, удосконалення і поширення серед мас націоналістичної ідеології, програми, визвольної концепції та підбирання, вирощування і формування на тій базі власної сили, її підстави – кадрів непохитних визнаців і борців”¹⁰.

На переконання С. Бандери, маса народу без відповідного політичного проводу, складеного з особистостей, які найбільше відповідають уявленням про ідеальну політичну еліту, не здатна до масштабних і цілеспрямованих політичних дій. С. Бандера зазначає, що ідея формує політичний рух, але без людей, готових цю ідею реалізовувати, без політичної еліти, політичний рух неможливий.

Щодо питання про формування політичної еліти, С. Бандера пише, що існує закономірність, яка полягає у безперервності процесу формування еліти. Якщо політичний рух, на переконання С. Бандери, має адекватну ідеологічну позицію та є організаційно дієвим, він притягатиме до себе нові, якісні кадри, які становитимуть його основу. Якщо ж політичний рух втратив ідеологічність або ж його ідеологічна позиція перестала бути актуальною, то одночасно цей рух перестав

рекрутувати нові кадри, процес формування політичної еліти припиняється, що призводить до занепаду усього руху

Фактично, С. Бандера стоїть на тій позиції, що людський фактор є домінуючим у політиці: “Питання кадрів має підставове значення для кожного національно-політичного і суспільного руху, зокрема, для національно-визвольної революції. Якість і кількість кадрів, які вже беруть участь у революційній дії і які, за своїм наставленням, закриваються в ній під час розширення революційної боротьби — вирішує про напрямок, силу й успіх цілого революційного процесу”¹¹. С. Бандера стверджує, що процес формування політичної еліти не може бути стихійним, він завжди спрямований ідеологічно і політично. Тому ОУН ставила перед собою завдання надати протестним настроям населення ідеологічної виразності та політично очолити революційний процес. Організація українських націоналістів, на переконання її лідера, мала стати середовищем, яке буде формувати політичну еліту. Завдання політичної організації – активізувати “найкращих людей”, включити їх у політичну діяльність і таким чином створювати політичну еліту.

С. Бандера розглядав політичну еліту насамперед як рушій революційної боротьби, з точки зору національно-визвольної революції, яку ОУН планувала провести в Україні. С. Бандера в першу чергу був політиком-практиком, тому і політичну еліту розглядав з практичної точки зору – як передумову здійснення масштабних політичних акцій, в даному випадку – національної революції.

Отже, на основі короткого огляду питання еліти в українському націоналізмі, можна зробити наступні висновки.

По-перше, ідеологи українського націоналізму виступали за розуміння національної еліти як середовища найкращих, найвідданіших, найбільш ідеалістично налаштованих членів національної спільноти. Всі принципи класовості, кастовості, відрізаності від решти нації, підміни інтересів нації інтересами еліти, нерівності прав і можливостей доступу до еліти – націоналістами відкидаються і рішуче засуджуються. Справжня національна еліта є складовою частиною нації і має формуватися з усіх соціальних середовищ.

По-друге, згідно з поглядами провідних ідеологів українського націоналізму, еліту повинні складати люди, сенсом життя яких є служіння нації. Еліта має бути етичним взірцем, повинна мобілізувати націю на боротьбу і розвиток, проводити необхідне виховання мас. Найкращою є та еліта, яка прийшла до влади шляхом національної революції.

По-третє, якісна еліта – важливий критерій якості політичної системи. Ні ліберальна демократія, ні комунізм, ні спадкові режими, на думку українських націоналістів, не здатні творити і зберігати якість еліти. Тому лише режим націократії здатен забезпечити створення та існування в майбутньому повноцінної національної еліти, бо націократія поєднує в собі авторитетну і сильну владу з максимально широким доступом до неї якісних елементів, що проходять через систему професійного представництва та місцевого самоврядування.

По-четверте, справжня еліта може бути тільки такою, що сама вийшла з нації і з нацією постійно пов’язана. Як тільки еліта відривається від решти – починається деградація і занепад політичної системи. На переконання ідеологів українського націоналізму, як тільки еліта починає думати про свої інтереси більше, ніж про

інтереси нації, як тільки вона починає замикатися і не пускати до себе достойних і талановитих людей, вона відразу перетворюється на паразитарну групу.

По-п'яте, концепція еліти в українському націоналізмі передбачає те, що націоналістична організація, котра бореться за владу, повинна бути реальним втіленням національної еліти. Вона сама має шукати найкращих і включати їх у боротьбу, водночасно проводячи постійні вишколи та піднімаючи рівень як своїх членів, так і всієї нації.

---

¹ Міхновський М. Самостійна Україна. // Націоналізм: Антологія. 2-ге вид. – К.: 2006. – С. 431.

² Там само.

³ Донцов Д. Дух нашої давнини. – Де шукати наших історичних традицій; Дух нашої давнини – К.: 2005. – С. 318.

⁴ Сціборський М. Націократія. – Вінниця: 2007. – С. 75.

⁵ Мирон Д. Ідея і Чин України. – http://rid.org.ua/ukr/index.php?option=com_content&task=category&sectionid=6&id=28&Itemid=31

⁶ Там само.

⁷ Стецько Я. Дві революції (з приводу геройської смерти ген. Т. Чупринки). // Українська визвольна концепція. – Мюнхен: 1987. – С. 384.

⁸ Там само. – С. 385.

⁹ Стецько Я. До минулого немає повороту. // Українська визвольна концепція. – Мюнхен: Видання ОУН, 1987. – С. 190–191.

¹⁰ Бандера С. Українська Національна Революція, а не тільки проти режимний резистанс. // Перспективи української революції. – К.: 1999. – С. 137.

¹¹ Бандера С. До питання основних кадрів національно-визвольної революції. // Перспективи української революції. – К.: 1999. – С. 274.

Andriy Illienko. THE QUESTION OF ELITE IN THE IDEOLOGY OF UKRAINIAN NATIONALISM

In the article author gives a short review of ideas of main ideologists of Ukrainian nationalism, which determined character, role and place of elite in life of society and in political struggle. Analysing the problem of elite emergence and transformation in the above context allows to characterize the social and political core of Ukrainian nationalist ideology.

Key words: *Nationalism, political elite, M.Mikhnovskyi, D.Dontsov*